

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Jiří HRABAL (Olomouc – Univerzita Palackého)

ŠTO (SVE) ZNAJU PRIPOVJEDAČI?

UDK 82-3.0
821.162.3-4

Autor u studiji iznosi argumente protiv predstavnika komunikacijske teorije narativa (Gérard Genette, Mieke Bal, Seymour Chatman itd.) koji pretpostavljaju da je pripovjedač inherentan svakom narativnom tekstu. Pritom tvrdi da je pripovjedač konstituiran samo kod onih narativnih tekstova koji sadrže subjektivizacijska razlikovna obilježja. Osim toga dovodi u pitanje pretpostavku apriornoog pripovjedačevog znanja koja čini nejasnom diferencijaciju pripovjednih tekstova koji različito funkcioniraju. Pripovjedni čin je prema mišljenju autora u prvom redu čin nastajanja fikcionalnog svijeta, a ne čin njegova posredovanja. Posredovanje pripada samo specifičnom tipu pripovjednog teksta. Jednako tako autor ne smatra da je pripovjedačevo znanje neophodan atribut pripovjedača, već je to atribut specifičan samo za određen tip pripovjedača koji pripovijeda na način »kao da« poznaje priču koju pripovijeda. Pretpostavka apriornog pripovjedačeva znanja također zamagljuje razlike između fokaliziranih pripovjednih tekstova.

97

Do ovog kratkog promišljanja jednog aspekta pojma *pripovjedač*, naime do promišljanja njegova *znanja*, dovele su me dvije spoznaje:¹

U književnoj teoriji 20. stoljeća zamjetno je postupno nestajanje pojma autor iz akademskih rasprava o pripovjednoj književnosti. Uzrok je očigledan: temeljitijim preispitivanjem pretpostavki i ciljeva interpretacije književni teoretičari osvijestili su činjenicu da se autoru pripisuju neke namjere, mišljenja ili ideje koje nisu njegove, već pripadaju pripovjedaču. Pritom ta dva termina pripadaju posve različitim kategorijama. Ali to, sve u svemu, pozitivno osvještavanje potrebe razlikovanja tih dvaju termina na kraju je rezultiralo novim narušavanjem razlike među njima, ovaj put u

¹ Ovaj tekst posvećujem Predragu Jirsaku. Iako je sadržaj teksta potpuno zanemariv u usporedbi s onim koliko toga dugujem Predragu Jirsaku i na čemu sam mu sve zahvalan, vjerujem da bi rado sa mnom popričao barem o nekim razmatranim pitanjima, a zasigurno bi se o njima sa mnom i strastveno sporio. Između ostalog ostat će mi u sjećanju kao oštrouman sugovornik s kojim je vrijedilo diskutirati o književnosti.

korist pripovjedača, koji je tako zagospodario i u prostoru koji je prije pripadao pojmu autor. Pojam autora je degradiran, a slijedom toga i potpuno suspendiran iz promišljanja književnosti. Carstvo pripovjedača počelo se tako u okviru nekih područja književnoznanstvene misli širiti i povećavati jednako nerazmjerno kao što je to ranije bio slučaj s pojmom autor.

Drugi povod mome promišljanju bilo je to što sam prilikom čitanja interpretacija i analiza pripovjednih djela primijetio da nezanemariv broj autora implicitno polazi od pretpostavke da svaki pripovjedač koji pripovijeda nužno zna što pripovijeda. Tu pretpostavku smatram pogrešnom. Prije nego što počnemo razmatrati problem pripovjedačeva znanja, trebamo postaviti pitanja koja mu prethode: što ustvari razumijevamo pod pojmom pripovjedača, za što nam služi taj pojam i je li pripovjedač inherentan svakom pripovjednom tekstu.

Sudeći po raznoraznoj interpretacijskoj i analitičkoj praksi, moglo bi se učiniti da u središtu zanimanja proučavatelja narativnog teksta neizostavno treba biti pripovjedač. Usmjerenost na pripovjedača ili na onog tko nam nešto priopćava posljedica je komunikacijske koncepcije teorije pripovjednog teksta koja je dominantna u naratologiji kao zasebnoj disciplini od samoga njenog nastanka. Taj koncept zagovaraju teoretičari čiji se naratološki projekti doduše prilično razlikuju, ali načelno ih spaja temeljna pretpostavka da je pripovijedanje način »posredovanja« nekakvog priopćenja, pa je pripovjedni čin tako komunikacijski čin. Mislim na teoretičare čiji radovi čine temelje naratologije, kao što su Gérard Genette, Gerald Prince, Seymour Chatman, Mieke Bal, Shlomith Rimmon-Kenan i drugi. Prema tim teoretičarima pripovjedni je iskaz komunikacijski čin jednako kao i bilo koji drugi iskaz, pa kako svaka poruka ima svog pošiljatelja, tako i svaki pripovjedni iskaz mora imati svog pošiljatelja, to jest pripovjedača. Prema toj pretpostavci svaki pripovjedni tekst mora imati barem jednog pripovjedača.

Ne mogu se složiti s tim komunikacijskim modelom pripovjednog teksta, kako iz razloga što postulira kategoriju pripovjedača a priori, iako je pripovjedač naratološka kategorija koja mora imati aposteriorno obilježje, tako i zbog toga što nam taj postulat onemogućava razlikovanje pripovjednih tekstova koji funkcioniraju na različite načine. Mislim da kao argument za taj koncept ne može opstati ni to što je pripovjedni tekst genetički povezan s tradicijom usmenog pripovijedanja, dakle da je priču uvijek netko pripovijedao, niti to da je u modernim pripovjednim tekstovima pripovjedač u većini slučajeva bitna komponenta značenjske konstrukcije pripovjednog djela.

Pripovjedač ni jednoga pripovjednog teksta nama (kao čitateljima) nije dostupan prije samoga pripovjednog teksta. Pripovjedač nikada ne stoji pred pripovjednim iskazom, mi ga konstituiramo tek iz iskaza kao njegov izvor,

kao govornika iskaza. Znači da pitanje ne glasi 'ima li svaki pripovjedni tekst pripovjedača?', već 'može li se iz svakog pripovjednog iskaza, odnosno iz cjeline pripovjednih iskaza, konstituirati pripovjedač?'

Kad Benveniste kaže da u *pripovijedanju* »ne govori nitko« (kurziv Benveniste, 1975), onda ne govori o »pripovijedanju« kao o svakoj zapisanoj priči, već u tom slučaju ima na umu isključivo *histoire* što predstavlja određen tip pripovjednog teksta koji je u opreci (s gledišta naratologije) prema drugom tipu pripovjednog teksta, *discoursu*. Za *histoire*, je karakteristično treće lice, događaji se pripovijedaju kronološki, a u češkom jeziku najčešće se koristi prošlo vrijeme, dok u *discoursu* dominira subjekt iskaza, njemu su prilagođeni orijentiri vremenoprostora itd. *Discours* prema Benvenisteovu shvaćanju tako u biti označava pripovjedni tekst koji je u stanju konstituirati subjekt iskaza za razliku od *histoire*.

Ako su neki proučavatelji i tumači ipak uvjereni da se u slučaju svakoga pripovjednog teksta može identificirati pripovjedač, iako pripovjedni tekst ne sadrži konstitutivna razlikovna obilježja pripovjedačevog »ja« – što ih na to navodi? Po mojem mišljenju, razlozi su sljedeći:

- 1) »Genetički kod« pripovijedanja. S obzirom na tradiciju usmenog pripovijedanja imamo dojam da pripovjedni tekst nije samo posljedica pripovijedanja o nečemu, dakle iznošenje priče i događaja iz prošlosti koji su se odigrali, već je i rezultat nečijeg pripovijedanja, tj. pripovijedanja onoga koji nam te događaje prenosi. Posljedica toga je uvjerenje da onaj tko prenosi priču – re-prezentira, priču mora i znati.
- 2) Teorija sama. Institucija zvana »teorija književnosti« zahtijeva da se o objektu koji ulazi u sferu njenog zanimanja govori jezikom koji ona preferira.² Dakle, onaj tko interpretira književno djelo promatra ga kroz prizmu postojećih književnoteorijskih kategorija. Prilikom analize ili interpretacije vode ga te kategorije. U našem slučaju to znači da onaj tko tumači neko djelo zna da je jedna od središnjih kategorija naratologije upravo kategorija pripovjedača te se zbog toga trudi primijeniti je na svaki pripovjedni tekst. Stoga svakom djelu postavlja pitanje 'Tko je ovdje pripovjedač?', iako ga samo djelo nije navelo na to pitanje.

Pogledajmo kakva je situacija kod drugih tipova tekstova, kod tekstova nepripovjednog karaktera. Je li neophodno u slučaju svakoga nepripovjednog teksta postavljati pitanja o namjerama pošiljatelja napisanog iskaza, odnosno je li neophodno konstituirati pošiljatelja takvog iskaza? Naravno da nije.

² Pitanje o korisnosti/beskorisnosti ovog zahtjeva neću ovdje postavljati.

Puno je tipova tekstova kojima ne pristupamo na način da nas zanima tko je subjekt iskaza. Kad npr. na kolodvoru vidimo natpis »Zabranjeno pušenje«, ne pitamo se tko je pošiljatelj tog iskaza, ne stvaramo na temelju tog iskaza hipoteze o »nekome« tko stoji iza takvog iskaza, recimo da je to neki despot, jer nam zabranjuje pušenje, ili da iza iskaza stoji udruga astmatičara, ili bivši češki saborski zastupnik Hovorka (koji se u svoje vrijeme žestoko borio protiv pušenja), pa taj iskaz ne čitamo kroz hipotezu o iskazivaču koju smo sami stvorili. Drukčije bi bilo u slučaju da na kolodvoru pročitamo natpis npr. »Nemojte nam tu pušiti, klipani« ili možda »Tko će zapaliti, otpravnik će ga opaliti«. U danom kontekstu obilježen iskaz za nas bi bio poticaj za stvaranje hipoteze o pošiljatelju/-ima takvog iskaza, za razmatranje njihovih namjera itd.

Jednako je i s pripovjednim tekstom. Ne »potiče« nas svaki pripovjedni tekst na postavljanje pitanja tko je pripovjedač. Konstituiranje pripovjedača nije neophodan dio čitateljeva ili proučavateljeva razumijevanja pripovjednog teksta. Pripovjedni tekst obično ne čitamo zato što želimo znati namjere pošiljatelja. U središtu naše pozornosti sam je pripovjedni tekst, a ne pripovjedač i njegove namjere. Pripovjedač je samo jedna od analitičkih i deskriptivnih kategorija kojima se koristimo da bismo shvatili značenjsku strukturu pripovjednog teksta i opisali njegovu funkcioniranje. Važnost te kategorije za analizu pripovjednog teksta i njegova cjelokupna značenjska struktura ovisi o tipu pripovjednog teksta.

Ako netko odluči čitati pripovjedni iskaz kao nečiji iskaz, iako se iz samog teksta ne konstituiraju subjekt iskaza, teško ćemo ga u tome spriječiti. Ali onima koji tako čitaju mora se postaviti pitanje: Što time dobivate? Eventualno: Kakva je korist od interpretacije ili analize danoga pripovjednog teksta posredstvom kategorije pripovjedača?

Ako pripovjedni tekst označimo kao književno djelo, to ne znači samo puku identifikaciju nekakvog objekta već određujemo i naš pristup tom objektu. Drukčije rečeno: kako bi tekst bio shvaćen kao književno djelo, zahtijeva specifičan pristup i pozornost. Odabir pristupa znači i odabir pitanja koja postavljamo književnom djelu.

Mislim da primarna funkcija pripovjednog čina nije komunikacijska funkcija, već konstituirajuća funkcija (japanski lingvist S. Y. Kuroda u svojoj studiji *Reflection on the Foundations of Narrative Theory from a Linguistic Point-of-View* govori o »objektivnoj funkciji«).³ Pripovjedni čin je primarno čin

³ Sige-Yuki Kuroda: *Reflection on the Foundations of Narrative Theory From a Linguistic Point-of-View*. U: Teun van Dijk (ur.): *Pragmatics of Language and Literature*, North-Holland, Amsterdam, New York 1976, str. 108–140.

nastajanja svijeta priče ili čin konstituiranja intencijalnog objekta, odnosno čin konstituiranja fikcionalnog svijeta. Pripovjedni tekst primarno je »pripovijedanje o nečemu«, bilo da se radi o pripovijedanju pustolovne priče, ili o »pripovijedanju o nesposobnosti pripovijedanja priče«, ali to zasigurno nije »nečije pripovijedanje«, nego je određeni način prenošenja priče. Ovdje uopće ne želim zaniijekati da književno djelo kao cjelina može predstavljati određeni vrlo specifičan tip poruke (na primjer ljubavnu izjavu) koju netko (autor) šalje nekom primatelju.

Komunikacijski koncept pripovjednog teksta po mom mišljenju previše pojednostavnjuje stvari, zato što ne uzima u obzir raznorodnost pripovjednih tekstova. A ako prihvatimo kao nužnu pretpostavku da svaki pripovjedni tekst ima pripovjedača, onda će nas to dovesti do potrebe rješavanja pitanja koja su se pojavila samo zato što smo, svjesno ili implicitno, prihvatili taj koncept.

Mislim da se mogu razlikovati: 1) pripovijedani pripovjedni tekst i 2) pripovjedni tekstovi koje netko pripovijeda. I sam Gérard Genette u *Discours du récit* napominje: »Kad čitam *Gambaru* ili *Nepoznato remek-djelo (Le Chef-d'oeuvre inconnu)*, zanima me priča i nije me baš briga tko pripovijeda, gdje i kada. Kad čitam *Facino Cane*, ne mogu ni na tren izostaviti prisutnost pripovjedača u priči koju pripovijeda.«⁴

Razlika između tih tipova pripovjednih tekstova dana je prisutnošću/odsutnošću onih razlikovnih obilježja na kojima se temelji subjektivnost pripovjedača. Kad kažem »subjektivnost« pripovjedača, time ne mislim na pripovjedačevu »ograničenost« u bilo kojem smislu (npr. spoznajnu, ideološku i sl.), već na to da su u jezičnoj strukturi iskaza prisutni znakovi koji upućuju na subjekt iskaza, dakle da dolazi do konstituiranja pripovjednog subjekta. Potrebno je naglasiti da je odluka o svrstavanju konkretnoga pripovjednog teksta u jedan od tih dvaju tipova u nekim slučajevima interpretacijski uvjetovana (osobito kod slabo izraženih razlikovnih obilježja kao što je npr. stilsko odstupanje od norme i slično – o tome detaljnije poslije). No to je uobičajeno: pri analizi narativnog teksta nikada kategorijama ne označavamo »objektivne činjenice«, već produkte konkretne interpretacije.

Može se reći da bi pripovjedni tekst u kojem se ne konstituiraju pripovjedač bio terminologijom Lubomíra Doležela označen kao »klasični pripovjedni

⁴ Gérard Genette: *Narrative Discourse: An Essay in Method*, prev. Jane E. Lewin, Cornell University Press, Ithaca 1980.

tekst«. ⁵ Doležel sam navodi da se objektivna er-forma »svojom isključivošću i nesposobnošću 'shiftinga' izmiče kategoriji lika. Trebala bi biti označena kao 'nelik', kao sredstvo apsolutnog upućivanja.« (isto) Ne smatram konzekventnim kad Doležel poslije govori o »objektivnom pripovjedaču« (Doležel, *Narativní způsoby*, str. 45). Ako je pripovjedač stvarno subjekt narativnog iskaza, tada se u slučaju odsutnosti pozitivnih razlikovnih obilježja koja znače subjektivizaciju ne može govoriti o pripovjedaču.

Tamo gdje Doležel govori o »subjektivizaciji« pripovijedanja po mom je mišljenju primjerenije razmišljati o konstituiranju pripovjednog subjekta. Pripovjedač u trećem licu ne postoji: ne zato što ne bi bilo moguće konstituirati pripovjedača ni iz jednog iskaza u er-formi (gramatičko lice nije jedino razlikovno obilježje potrebno za konstituiranje), već zato što je objektivni pripovjedač, tj. pripovjedač u er-formi, kontradikcija. Trećim licem ne označava se onaj koji pripovijeda, već onaj o kome se pripovijeda.

Podsjetimo samo da je o tzv. nepripovijedanim pričama govorio i Seymour Chatman, ali poslije je počeo takve slučajeve nazivati pripovjednim tekstovima s prikrivenim pripovjedačem. Ne čini mi se primjereno uvođenje metafore »prikriivenosti/otvorenosti pripovjedača«, tj. razmišljanje da je pripovjedač prikriven negdje iza teksta, a mi ga samo u slučaju nekih pripovjednih tekstova ne primjećujemo. Pripovjedač nije negdje izvan teksta i ne prikriva se. Pripovjedača konstituiramo na temelju prisutnosti određenih jezičnih znakova (naravno u određenoj mjeri). Pretpostavka da svaki pripovjedni tekst ima pripovjedača koji se samo manje ili više »pokazuje« vodi Chatmana do razlikovanja čudnovatog raspona, naime do razlikovanja »stupnjeva primjetnosti pripovjedača«. ⁶ J. A. A. Amorós u tom kontekstu podsjeća na Jamesov koncept:

James uopće nije razmišljao o tome da bi netko pripovijedao *Zlatni pebar* – roman se pripovijeda sam. I to je upravo razlog zbog kojeg James nikad ne govori o nestanku pripovjedača, jer u okviru njegovog koncepta ne postoji nikakav pripovjedač koji bi mogao nestati.⁷

⁵ Lubomír Doležel: *Narativní způsoby v české literatuře*, Český spisovatel, Praha 1993, str. 12.

⁶ Seymour Chatman: *Příběh a diskurz. Narativní struktura v literatuře a filmu*, Host, Brno 2008.

⁷ José Antonio Álvarez Amorós: *Henry James, Percy Lubbock, and Beyond: A Critique of the Anglo-American Conception of Narrative Point of View*, »Studia Neophilologica« 66/1, 1994, str. 47–57, ovdje 51.

Najjači faktor koji izaziva konstituiranje pripovjedača i osigurava njegov identitet svakako je prisutnost prvoga gramatičkog lica kojim se očituje subjekt iskazivanja. Čim se u tekstu pojavi »ja«, bez obzira na to je li izraženo vlastitim imenom, zamjenicom ili glagolskim oblikom, izvor iskazivanja postaje sastavni dio značenjske konstrukcije, a čitatelj priču interpretira kroz hipotezu koju stvara o pripovjedaču dok čita. Pripovjedni tekstovi u ich-formi tako su uvijek pripovjedni tekstovi s konstituiranim pripovjedačem, bez obzira na to je li pripovjedač jedan od likova priče koju pripovijeda ili stoji izvan nje, i bez obzira na to interpretira li ili vrednuje priču (njene događaje, likove, sredinu) ili to gotovo uopće ne čini.

Poticaj za konstituiranje pripovjedača ne mora biti samo prisutnost prvoga gramatičkog lica (i pripadajuća vremenoprostorna orijentacija pripovijedanog u odnosu na subjekt iskaza) već i ostala razlikovna obilježja koja nas navode na to da pripovjedni iskaz smatramo obilježenim: modalnost, situacijska prostorno-vremenska deiksa, apelacijska i ekspresivna sredstva, korištenje jezičnih izraza u kojima se očituje vrednovanje ili imaju neki drugi aspekt subjektivnog karaktera, specifičan idiolekt i ostalo. Primjer pripovjednog teksta kod kojeg dolazi do konstituiranja pripovjedača, iako nije prisutno prvo gramatičko lice, jest pripovijetka Lubomíra Martíneka *Fanfan*.⁸ Dakle: na temelju toga kako je priča pripovijedana dolazimo do zaključka o onome tko priču pripovijeda.

No budući da je konstituiranje pripovjedača stvar interpretacije, potrebno je naglasiti da, ako o pripovjedaču izvodimo zaključak samo iz djelomične obilježenosti iskaza koji je uvjetovan kontekstom, može doći do situacije da pripovjedni tekst koji je u određenom kontekstu percipiran kao tekst bez pripovjedača bude u drugom kontekstu čitan kao pripovjedni tekst s pripovjedačem. U češkom jeziku takav tip obilježja može biti, na primjer, općečeški supstandard, koji jedan čitatelj može smatrati neobilježenim, a drugi obilježenim. Takav slučaj može biti i iskaz koji je u devetnaestom stoljeću bio čitan kao neobilježen, znači nije konstituirao pripovjedača, ali nakon prebacivanja u suvremeni kontekst može s obzirom na arhaičnost jezičnog izražavanja biti percipiran kao obilježen, odnosno daje poticaj za konstituiranje pripovjedača.

Dovoljan razlog za konstituiranje pripovjedača nije puka promjena u redosljedu prenošenja pripovjednih sekvenci, koja je posljedica autorske kompozicije, a ne nekakve pripovjedačeve odluke kojim redom će se događaji

⁸ Lubomír Martínek: *Olej do obně*, Paseka, Praha 2007.

pripovijedati. Ali pripovjedač je konstituiran u slučaju potrebe smještanja subjekta u odnosu na vremensku os, to znači u slučaju kad se piše o prošlim ili budućim događajima iz pripovjednog »ovdje-i-sada« (iako iskazivačko »ja« nije eksplicitno prisutno). Ako pripovjedni tekst sadrži razlikovna obilježja koja konstituiraju govornika iskaza, dakle pripovjedača, to znači da ta kategorija postaje jedno od sredstava narativne analize pripadajućeg teksta.

Kako onda definirati kategoriju pripovjedača? S obzirom na veliku raznolikost pripovjedne književnosti i otvorenost pojma pripovjedača, potrebno je ograničiti tu kategoriju tako da bude primjenljiva u analizi svih (to znači nama poznatih) književnih pripovjednih tekstova. Dakle konačno određenje mora biti minimalna definicija pojma pripovjedač.

Ako pregledamo stručnu naratološku literaturu, utvrdit ćemo da je pojam pripovjedača stvarno tako minimalno određen. Čini se da bilo kakav šire definirani pojam pripovjedača ne bi mogao opstati zbog raznolikosti pripovjedne književnosti i njene nezatvorenosti kao cjeline. Točnije rečeno, pripovjedač se može odrediti samo analitički, a ne sintetički: moguće određenje pojma pripovjedač mora proizlaziti iz samog pojma, a ne iz zajedničkih obilježja koje empirijski utvrđujemo.

104

Na primjer, Gerald Prince određuje u svom *Dictionary of Narratology* pojam pripovjedača jednom jedinom rečenicom: »Onaj tko pripovijeda i upisan je u tekst.«⁹ James Phelan i Wayne C. Booth u *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory* utvrđuju ga još manje antropomorfno kao »instanciju koja pripovijeda ili prenosi sve – egzistente, stanja i događaje«.¹⁰

Nešto širu definiciju pokušava izvesti npr. Marie-Laure Ryan u članku *Narratorial Function: Breaking Down a Theoretical Primitive*,¹¹ ali samo po cijenu stanovitog zaobilaženja u definiciji. Naime, pripovjedača određuje posredstvom njegovih funkcija: 1) kreativne (*creative*), 2) posredujuće/prijenosne (*transmissive*) i 3) ovjeravajuće/potvrđujuće (*testimonial*) koje se tiču istinitosti pripovjedačeva iskaza u fikcionalnom svijetu. Ako je pripovjedač obdaren svim tim funkcijama, postiže potpuno »pripovjedalaštvo« (*narratorhood*); ali on može biti nositelj samo jedne ili dviju od njih.

⁹ Gerald Prince: *Dictionary of Narratology*, University of Nebraska Press, Lincoln 2003, str. 66.

¹⁰ David Herman – Manfred Jahn – Marie-Laure Ryan (ur.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, Routledge, London, New York 2005, str. 388.

¹¹ Marie-Laure Ryan: *Narratorial Functions: Breaking Down a Theoretical Primitive*, U: »Narrative« 9/2001, br. 1, str. 146–152.

Sve te definicije pretpostavljaju da svaki pripovjedni iskaz ima »u tekstu upisanog« pripovjedača, ali ne govore na koji je način »on upisan« u pripovjedne tekstove koji ne sadrže pripadajuća razlikovna obilježja za konstituiranje. Više se čini da mnogi naratolozi misle da je *raison d'être* pripovjedača samo postojanje pripovjednog iskaza. Posljedica te apriorne pretpostavke jest pitanje koje postavlja Tomáš Kubíček u nazivu svog komentara studije Richarda Walsha *Tko je pripovjedač?*. Kubíček se pita: »Tko pripovijeda pripovjedača?« i u zaključku svog teksta nas nagovara da to pitanje ne zaboravimo.¹² Po mom mišljenju njegovo je pitanje pogrešno postavljeno zato što se u njemu ne razlikuju dva različita procesa: stvaranje pripovjednog djela i pripovjedna funkcija kao funkcija diskurza. Ne može se reći da je pripovjedač pripovijedan. Pripovjedača iz pripovjednog teksta konstituira čitatelj (ukoliko se naravno ne radi o specifičnom slučaju tzv. »ubačenih« narativa kad pripovjedač pripovijeda priču u pripovijedanju drugog pripovjedača, eventualno *ad infinitum*). Autor stvara pripovjedno djelo i po mom mišljenju je dosta zbunjujuće tvrditi da autor pripovjedni tekst, odnosno pripovjedača, pripovijeda. Prije bi se reklo da ga komponira: od narativnih segmenata, dijaloga, opisa ili argumenata.

I Shlomith Rimmon-Kenan u svojem naratološkom priručniku postavlja pitanje koje je rezultat proširenja »carstva pripovjedača«, što su ga stvorili predstavnici tzv. komunikacijskog koncepta pripovjednog teksta. Oni su, vođeni svojim pretpostavkama, natovarili na leđa pripovjedača previše funkcija koje ta kategorija uopće ne može nositi. Pitanje Rimmon-Kenan glasi: »Međutim dijalog netko 'citira'. [...] Tko bi mogao biti taj 'netko', ako to nije pripovjedač?« Pripovjedaču se ponekad pripisuje i to da upravlja strukturiranjem romana i slično. Shlomith Rimmon-Kenan ipak može dobiti drukčiji odgovor od onog koji sama sugerira. Istina je da nije osobito inovativan, ali mnogi ga naratolozi zaboravljaju: dijalog je dramski element koji je autor uključio u cjelinu pripovjednog teksta, autor je odgovoran i za strukturu romana koju je komponirao. Nitko ne citira dijalog, on jednostavno »jest«. Upravni govor je izum, zapravo konvencija koja omogućuje da lik progovori u fikcionalnom svijetu.

Razlog zbog kojeg ovdje navodim podjelu pripovjednih tekstova na one kod kojih se konstituira pripovjedač i one kod kojih se ne konstituira očigledan je: kod pripovjednih tekstova kod kojih se ne konstituira pripovjedač gubi se mogućnost razmatranja »znanja« nekoga tko ne postoji, dakle

¹² Tomáš Kubíček: *Kdo vypráví vypravěče?*. U: »Aluze« 11/2007, br. 1, str. 42–47, ovdje 47.

pripovjedača. Svako je pripovjedno djelo stvoreno djelo, a neki pripovjedni tekstovi mogu biti stvoreni tako da ne konstituiraju pripovjedača. Dakle radi se samo o pripovijedanju i postavljanje pitanja zna li pripovijedanje samo za sebe ili ne zna zasigurno nema smisla. Na pitanje tko je pošiljatelj takvih pripovjednih iskaza (Genette bi ih svrstao u kategoriju izvandijegetično-heterodijegetičnih) bili su ponudeni različiti odgovori. Odgovor tradicionalne predstrukturalističke teorije proze najčešće je bio (a može se čuti i danas): progovara sam autor. Potom je drugi najčešći odgovor: progovara sveznajući pripovjedač. Moj odgovor koji dijelim s još nekim teoretičarima, kao što je na primjer Ann Banfield, glasi: nitko.

Želimo li se sada pozabaviti idejom znanja pripovjedača, znači da moramo obratiti pozornost na pripovjedne tekstove kod kojih je pripovjedač konstituiran. Ali ako pripovjedača definiramo kao izvor iskazivanja, to znači da pod pojmom pripovjedač razumijevamo »proizvođača« priče, a ne njenog »poznavaoča«, odnosno da je pripovjedač definiran iskazivanjem, a ne znanjem, tj. poznavanjem onog što iskazuje.

106

Ne poričem da neke pripovjedače ne konstituiramo kao one koji znaju, ali tvrdim da znanje nije supstancijalna osobina svakog pripovjedača, već samo atribut koji pripada nekim pripovjedačima. O znanju pripovjedača znači ima smisla govoriti kao o mogućem, ali ne i nužnom atributu koji pripisujemo samo nekim pripovjedačima. Pretpostavka da svaki pripovjedač zna što pripovijeda izaziva slične zabune prilikom diferencijacije pripovjednih tekstova koji različito funkcioniraju kao i pretpostavka da svaki pripovjedni tekst mora pripovijedati pripovjedač.

Rimmon-Kenan tvrdi da kad je u romanu pisanom u er-formi navedeno ime lika, onda to pokazuje »nekakvo unaprijed postojeće pripovjedačevo 'poznavanje' lika, pa ga tako pripovjedač može predstaviti čitatelju na samom početku teksta« (str. 104). To znači da ako npr. pripovijetka Jana Balabána počinje rečenicom »Tat'ána je ušla u vlak i bilo joj je loše«,¹³ trebali bismo iz toga prema Rimmon-Kenan zaključiti da pripovjedač zna da se taj lik zove Tat'ána, a zna i to da joj je u trenutku kad je ušla u vlak bilo loše. Ali ukoliko to konstatira teoretičar, znači da je »podlegao« fikciji koju bi trebao analizirati, a posljedica toga jest ta da liku pripisuje izvantekstualno postojanje.

Ako bismo naime prihvatili premisu da za svaki pripovjedni tekst vrijedi da pripovjedač obavezno zna što pripovijeda, morali bismo pretpostavljati

¹³ Shlomith Rimmon-Kenan: *Poetika vyprávění*, Host, Brno 2001, str. 103.

i da nam pripovjedač prenosi informacije o nekakvom predtekstualnom svijetu. Takav svijet, znači svijet prije teksta ili izvan teksta, o kojem nas tekst izvještava, ne postoji. Pripovjedni čin je primarno čin nastajanja, a ne posredovanja. Kao posredovanje bi se mogao označiti samo već specifičan način pripovijedanja: pripovijedanje pripovjedača koji posjeduje znanje, koji je »znajući« pripovjedač te posreduje priču na način »kao da« je zna.

Početna rečenica iz Kunderine pripovijetke *Doktor Havel nakon dvadeset godina* »Kad je doktor Havel polazio u toplice na liječenje, oči njegove lijepe žene bile su pune suza«,¹⁴ nije čin izjave o pripovjedačevu znanju ili obavijest o tome da pripovjedač zna da kad je doktor Havel polazio u toplice na liječenje, oči njegove lijepe žene bile su pune suza. Taj iskaz je čin svjetotvorstva. Pogrešno je tvrditi da pripovjedač *zna* za ovu fikcionalnu činjenicu zato jer on ovu činjenicu stvara.

Fikcionalni svijet koji producira tekst uvijek je ograničen, nepotpun i isprekidan. Ukoliko prihvatimo početnu premisu (dakle da pripovjedač zna što pripovijeda), onda će u nama nepotpunost pripovijedanog svijeta zasigurno izazivati pitanja: zašto nam pripovjedač prenosi samo ono što je »napisano« od svega onog što zna? Prenosi li nam on određenu informaciju zato što mu se ne čini bitna? Ili zato što nam tu informaciju namjerno ne želi pružiti, odnosno skriva je pred nama? Postavljati ova pitanja, koja su rezultat prihvaćanja gore navedene premise, svakom pripovjednom tekstu nema smisla. Ta pitanja imaju smisla samo kod onih tipova pripovjednih tekstova koji koriste strategije što ih takva pitanja izazivaju.

Posljedica prihvaćanja navedene pretpostavke između ostalog je i brisanje razlike između A) pripovjednih tekstova u kojima pripovjedač nekim događajima, situacijama i likovima ne dopušta da nastanu, tj. ne producira ih, i B) pripovjednih tekstova čija se strategija temelji na tome da pripovjedač upoznat s pričom stvarno namjerno ne prenosi neke informacije. Na primjer u pripovijetki Jiříja Kratochvila *Panorama* pripovjedač u prvom dijelu pripovijetke »skriva« informaciju da je on sam dijete Vojtěcha i slijepe djevojke o kojima pripovijeda.¹⁵ Znači, potrebno je razlikovati 1) »odsutnost informacije« kao posljedicu nepotpunosti fikcionalnog svijeta i 2) »odsutnost informacije« kao sastavni dio pripovjedačke strategije. Pretpostavka znanja pripovjedača ovo nam razlikovanje čini nejasnim.

¹⁴ Jan Balabán: *Prázdniny*, Host, Brno 1998, str. 66.

¹⁵ Milan Kundera: *Směšné lásky*, Atlasnis, Brno 1991, str. 139.

To da pripovjedač zna ono što pripovijeda nije moguće prihvatiti kao pretpostavku s kojom ćemo pristupiti analizi svakoga pripovjednog teksta. Svaki pripovjedni tekst ne može konstituirati pripovjedača, niti svaki konstituirani pripovjedač posjeduje znanje, dakle nije »znajući pripovjedač«. Usprkos tome postoje pripovjedni tekstovi kod kojih ima smisla ustvrditi da pripovjedači znaju što pripovijedaju. Znanje pripovjedača može se opisati kao specifičan pripovjedni način kad pripovjedač pripovijeda priču na način kao da je zna.

Zamislimo mogući pripovjedni tekst: u pripovjednom tekstu napisanom u er-formi prikazani su zli planovi lika-ubojice koji hoće oduzeti život drugom liku-žrtvi koji upravo otključava vrata svog stana u kojem ga čeka ubojica. Todorovljeva tipologija, utemeljana na ograničavanju znanja pripovjedača, implicira sljedeća pitanja koja možemo postaviti u vezi s tim mogućim pripovjednim tekstom:

- Zna li pripovjedač više od žrtve koja ne sluti da je čeka ubojica?
- Zna li pripovjedač isto koliko i ubojica kad pripovijeda o tome kako ubojica priprema svoj plan?
- Zna li pripovjedač više od ubojice kad ubojica ne zna da mu ubojstvo neće uspjeti, ali priča će se tako odigrati? (Varijanta A: Pripovjedač već pri opisu ubojičinih planova kazuje da ubojstvo neće uspjeti; varijanta B: Opisujući ubojičine planove, pripovjedač ne govori ništa o budućem neuspjehu tog čina, ali priča će se tako razviti.)

Na navedena pitanja ne postoje smisleni odgovori. Pitanja su samo implikacije pogrešnih premisa određene narativne teorije, ne proizlaze iz potrebe objašnjavanja načina funkcioniranja konkretnog pripovjednog teksta. Razlozi zbog kojih ovdje govorim o znanju pripovjedača, a ne o njegovoj svijesti ili umu kao što čine kognitivni naratolozi, i ne samo oni, jesu sljedeći:

- Ljudski um je operativan, ima sposobnost promišljanja. Ali razmatranja i misli pripovjedača ne odvijaju se kao operacije, već su (i ne mogu ne biti) reprezentacija procesa razmišljanja (iako se s njima upoznajemo postupno), ili pripovjedačima pripisujemo određene ciljeve i namjere prilikom interpretacije. Naime, razmatranje ciljeva i namjera pripovjedača kod nekih je pripovjednih tekstova bitan dio našeg razumijevanja tih pripovjednih tekstova. Ali ništa od navedenog ne čini od pripovjedača živo biće obdareno umom.
- Ljudski um u stanju je opažati: ali ovu sposobnost pripovjedač nema i ne može imati. Pripovjedač producira fikcionalni svijet, ne opaža ga.

EksPLICITNO znanje svojstveno je takvim pripovjednim tekstovima u kojima pripovjedač izričito priopćava primatelju pripovjednog teksta da priču koju pripovijeda zna i da je pripovijeda *ex post*; eventualno da priopćava da zna neke događaje koji prethode pripovjednom »ovdje i sada« ili će tek uslijediti poslije njega.

Tipičan slučaj »znajućeg« pripovjedača je već spomenuta pripovijetka *Panorama* Jiříja Kratochvila:

Václav je kratko vrijeme živio u dosta sumnjivom braku, ali odmah nakon njegova raspada ponovo se s olakšanjem prepustio životu neženje u čiji je ustaljeni ritam spadalo i to da je svakih četrnaest dana odlazio na nedjeljni ručak k majčici, a od nje ravno na novi program u Panoramu u Brandlovoj ulici. Ali recimo da se sada već neko vrijeme ta ulica zvala Herlthgasse, a još je gore što je taj njemački naziv ulice visio iznad češkog kako bi bilo jasno tko je ovdje kod svoje kuće. A u malom izlogu Panorame bio je u sjeni kartonskog kosog tornja iz Pise ne samo natpis Šarene slike iz cijelog svijeta, već i Bunte Bilder aus der ganzen Welt. Jedino se unutra ništa nije promijenilo, tamo su i dalje oko ogromnog tubusa složno sjedili u krugu na tapeciranim stolicama brnjanski Česi i Nijemci koji su očiju pritisnutih na durbine u stjenci tubusa gledali plastične slike. Pardon, ipak je tamo bilo nešto zbujujuće. Naime, posljednjih mjeseci su se među gradovima, čiji su stereoskopski prizori hranili gladne oči posjetitelja Panorame, prečesto ponavljali London i Washington. (Poslije ćemo shvatiti zašto upravo London i Washington, pa sada nemojmo zbog toga brinuti.) (Kratochvil, *Brněnské povídky*, str. 9)

U citiranom odlomku možemo primijetiti tipična obilježja pripovjednog teksta koji pripovijeda »znajući pripovjedač«:

- situiranost subjekta iskaza nije istovremena s vremenom priče
- prisutnost iterativnih iskaza (»svakih četrnaest dana odlazio je« i sl.)
- pripovjedač prenosi informacije o događajima priče koji su prethodili onima o kojima upravo pripovijeda (»sada se već neko vrijeme ova ulica zvala Herlthgasse«)
- eksplicitno naznačuje da će kasnije pripovijedati o nečem što sada zna, ali namjerno o tome ne pripovijeda. (»Poslije ćemo shvatiti zašto upravo London i Washington, pa sada nemojmo zbog toga brinuti.«)

U slučaju Kratochvilove pripovijetke u kojoj pripovjedač pripovijeda priču koju poznaje dolazi do situacije do koje ne može doći u pripovjednom tekstu koji pripovijeda pripovjedač kojemu se ne može pripisati atribut znanja: pripovjedač skriva informaciju (u prvom dijelu pripovijetke) koju zna i koju eksplicitno priznaje tek poslije – da je dijete Vojtěcha i slijepe djevojke o kojima pripovijeda priču upravo on sam: »Upravo ja sam plod

tog pobjedničkog, ali drndavog putovanja.« (Kratochvil, *Brněnské povídky*, str. 21) Prepoznavanje informacije koju je pripovjedač »skriva« može biti prepušteno implikacijama koje izvodi čitatelj iz pripovjedne strategije djela. Tada bi se moglo govoriti o implicitnom znanju. Takve pripovjedne strategije koriste se u detektivskim romanima.

Kao što smo već naveli, pripovjedni tekst može biti koncipiran tako da pripovjedač ne pripovijeda o događajima na način kao da ih poznaje, već na način kao da događaji nastaju pripovjedačevim činom. Takav pripovjedač nije »znajući pripovjedač«, tj. pripovjedač-posrednik, već je više pripovjedač-stvoritelj koji događajima omogućuje postojanje činom iskaza. Najčešće su pripovjedni tekstovi tog tipa pripovijedani u pripovjednoj sadašnjosti bez obzira na to što je to gramatički realizirano prošlim ili sadašnjim vremenom. Kao primjer možemo navesti pripovijetku Emila Hakla *Sparina*:

Kasnio sam skoro pola sata, pa sam skrenuo u Kaprovku i krenuo ravno preko Staromáka, iako je bila sredina srpnja i svugdje su se motali čopori turista omamljeni vrućinom. Krivudao sam između njih i pazio da se ni s kim ne sudarim, ali polako mi je postajalo jasno da to neće ići drukčije. [...]

Osjećao sam kako mi se znojna majica lijepi za leđa. Kako mi niz kičmu teče kapljica za kapljicom. Uskoro sam odustao i počeo cijelim tijelom razmicati stisnute redove plavkosih momaka širokih ramena koji su se derali [...]¹⁶

110

Kod takvog tipa pripovjednog teksta bilo bi zbunjujuće konstatirati da pripovjedač pripovijeda nešto što poznaje. Gramatičko prošlo vrijeme ovdje ne uzrokuje da pripovjedni tekst čitamo kao pripovijedanje o prošlosti. Ali bilo bi dovoljno da vrijeme iskazivanja bude odvojeno od vremena priče: na primjer u citiranoj prvoj rečenici ulomka značilo bi to samo dodati riječ »tada« (»Kasnio sam *tada* skoro pola sata [...]«) – i pripovjedni čin bio bi transformiran u pripovijedanje o prošlim događajima o kojima pripovijeda pripovjedač koji ih poznaje.

Drugi tip pripovjedača kod kojeg je zbunjujuće govoriti o prethodnom poznavanju priče jest pripovjedač koji kao da pripovijeda ono što upravo promatra – dakle ne pripovijeda ono što zna, već ono što (kao da) upravo prati i pripovijedanjem to bilježi. Dobar primjer mogao bi biti ulomak iz pripovijetke *Jedno jutro i večer u životu Cypriána Belve* Jana Křesadla:

Kroz tijelo Cypriána Belve koji je sve pratio u prikladnom misalu, kako je u to vrijeme i priličilo katoličkom intelektualcu, prostrujao je nekakav šok

¹⁶ Jiří Kratochvil: *Brněnské povídky*, Druhé město, Brno 2007.

ili probadanje, nešto poput strujnog udara. Predvatikanska tridentska misa neumitno je tekla dalje i sad je već ulazila u kritičan stadij. Pokraj Cypriána klečala je njegova prava i zakonita katolička supruga, njezino je ovčje lice s naočalama pobožno pogledavalo prema oltaru. Desno od nje klečale su njihove dvije kćeri, dvanaestogodišnja Markéta i desetogodišnja Kateřina, kod kojih se već počeo pokazivati poznati fenomen dviju sestara koje su izrazito slične, a unatoč tomu jedna je lijepa, a druga ružna. U Belvinoj je obitelji Katuska bila ta koja je izvukla kraću šibicu iz ruke sudbine. No tek joj je deset godina, možda se još izvuče. Ponos obitelji, jedini Belvin muški potomak, ministira kod oltara. Dok gledamo tu izrazito katoličku obiteljsku zajednicu, pogledom dakako tražimo i druge kćeri, ne videći ih, znalackim okom proučavamo ventralni krajolik gospođe Belvove – međutim, začudo, nigdje ništa.¹⁷

Raspon pripovjednih tekstova koje pripovijeda »znajući pripovjedač«, te s druge strane pripovjednih tekstova koje pripovijeda »ne-znajući« pripovjedač mogao bi se sastaviti minucioznije nego što sam ovdje naznačio. Ovdje sam samo htio pokazati da nije svaki pripovjedač konstituiran iz pripovjednog teksta obdaren znanjem, dakle znanje nije atribut koji pripada svim pripovjedačima. A čak ni svaki pripovjedni tekst ne mora uvijek pružati uvjete za konstituiranje pripovjedača.

Polazne premise koje ovdje nastojim prikazati kao neopravdane zama-gljuju i razlike između nekih fokaliziranih pripovjednih tekstova:

Ima li smisla u slučaju narativa s unutarnjom fokalizacijom govoriti o tome da se indirektno priopćavanje misli lika mora nužno odvijati preko pripovjedača ili čak da je pripovjedač svjestan prenošenih informacija? Ako prihvatimo genetteovski postulat da svaki pripovjedni tekst ima svog pripovjedača, a on mora biti »znajući« govornik (razlika je samo u količini znanja), tada svaki pripovjedni tekst s unutarnjom fokalizacijom moramo čitati kao prenošenje sadržaja svijesti lika posredstvom pripovjedača, drukčije rečeno: pripovjedač prenosi ono što misli lik zato što zna što taj lik misli.

Ali mišljenja sam da nam taj koncept ne omogućuje sljedeće razlikovanje: naime, s jedne strane možemo stvarno identificirati narativ za koji možemo reći da iza fokalizirane obavijesti stoji pripovjedač (kao konstituirani subjekt iskaza), znači da pripovjedač prenosi što lik zna ili što misli, ali s druge strane postoje pripovjedni tekstovi u kojima su nam pripovijedani unutarnji osjećaji ili misli lika, ali se iza tog priopćavanja ne konstituira nekakav svjestan subjekt iskaza.

¹⁷ Emil Hakl: *O létajících objektech*, Argo, Praha 2004, str. 47.

Dakle potrebno je osporiti paušalni misaoni postupak koji se tako često pojavljuje u narativnim analizama, a koji glasi: pripovijeda nam se razmišljanje nekog lika, očito ih ne priopćava sam lik zato što nisu dana u ich-formi, stoga mu netko »viri u svijest«, što nije nitko drugi nego govornik iskaza, znači pripovjedač. Dakle pripovjedač zna što lik misli (i obično su ta razmišljanja još dovedena do zaključka: ... a ukoliko je obdaren tom izvanrednom nadljudskom sposobnošću, mora dakle biti (sve)znajući).¹⁸

Iz našeg razmatranja proizlazi da je neophodno preciznije formulirati osnovne naratološke kategorije nego što to čine teoretičari pripovjednog teksta koji su pristalice njegova komunikacijskog koncepta i koji, vođeni svojim pretpostavkama, tovore na leđa pripovjedača više funkcija nego što ih ta kategorija može ponijeti. U stanovitom smislu postaju žrtve fikcije, koju bi trebali analizirati.

LITERATURA

112

- José Antonio Álvarez Amorós: *Henry James, Percy Lubbock, and Beyond: A Critique of the Anglo-American Conception of Narrative Point of View*, »Studia Neophilologica«, 66/1, 1994, str. 47–57.
- Mieke Bal: *The Narrating and the Focalizing: A Theory of the Agents in Narrative*, »Style«, 17/2, 1983, str. 234–269.
- Mieke Bal: *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London 2002.
- Ann Banfield: *Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction*, Routledge, London 1982.
- Émile Benveniste: *Problemi opšte lingvistike*, prev. Sreten Marić, Nolit, Beograd 1975.
- Wayne C. Booth: *The Rhetoric of Fiction*, University of Chicago Press, Chicago 1983.
- David Bordwell: *Narration in the Fiction Film*, University of Wisconsin Press, Madison 1985.
- Dorrit Cohn: *Transparent Minds: Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*, Princetone University Press, N. J., 1978.
- Jonathan Culler: *Omniscience*, »Narrative«, 12/ 2004, br. 1, str. 22–34.
- Lubomír Doležel: *The Typology of the Narrator: Point of View in Fiction*. U: *To Honor Roman Jakobson*. Mouton, The Hague 1967, str. 541–552.
- Lubomír Doležel: *Narativní způsoby v české literatuře*, Český spisovatel, Praha 1993, str. 12.

¹⁸ Jan Křesadlo: *Království české a jiné polokatolické povídky*, Votobia, Olomouc 1996, str. 124. Přijevod Sanja Miličević Armada. U: Petar Vuković, Jiří Hrabal (ur.): *Baršunaste přiče*, Meandar, Zagreb 2005.

- Lubomír Doležel: *Heterocosmica*, Karolinum, Praha 2003.
- Gérard Genette: *Narrative Discourse: An Essay in Method*, prev. Jane E. Lewin, Cornell University Press, Ithaca 1980.
- Gérard Genette: *Narrative Discourse Revisited*, prev. Jane E. Lewin, Cornell University Press, Ithaca 1988.
- Nelson Goodman: *Způsoby světatvorby*, prev. Vlastimil Zuska, Archa, Bratislava 1996.
- David Herman, – Manfred Jahn – Marie-Laure Ryan (ur.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, Routledge, London, New York 2005, str. 388.
- Seymour Chatman: *Characters and Narrators: Filter, Center, Slant, and Interest-Focus*. »Poetics Today«, 7/1986, br. 2, str. 189–204.
- Seymour Chatman: *Příběh a diskurz. Narativní struktura v literatuře a filmu*, Host, Brno 2008.
- Seymour Chatman: *Dobodnuté termíny*, Univerzita Palackého, Olomouc 2000.
- Tomáš Kubíček: *Vypravěč. Kategorie narativní analýzy*, Host, Brno 2007.
- Tomáš Kubíček: *Kdo vypráví vypravěče?*, »Aluze«, 11/2007, br. 1, str. 42–47.
- Sige-Yuki Kuroda: *Reflection on the Foundations of Narrative Theory From a Linguistic Point-of-View*. U: Teun van Dijk (ur.): *Pragmatics of Language and Literature*, North-Holland, Amsterdam, New York 1976, str. 108–140.
- Susan S. Lanser: *The Narrative Act: Point of View in Prose Fiction*, Princeton University Press, Princeton, N. J. 1981.
- Uri Margolin: *Kognitivní věda, činná mysl a literární vyprávění*, ÚČL AV ČR, Host, Brno, Praha 2008.
- Alan Palmer: *The Construction of Fictional Mind*, »Narrative«, 10/2002, br. 1. str. 28–46.
- Gerald Prince: *Dictionary of Narratology*, University of Nebraska Press, Lincoln 2003.
- Alan Richardson: *Cognitive Science and the Future of Literary Studies*, »Philosophy and Literature«, 23/1999, br. 1, str. 157–173.
- Shlomith Rimmon-Kenan: *Poetika vyprávění*, Host, Brno 2001, str. 103.
- Ruth Ronen: *Možné světy v teorii literatury*, prev. Miroslav Červenka, Host, Brno 2006.
- Marie-Laure Ryan: *Narratorial Functions: Breaking Down a Theoretical Primitive*, »Narrative«, 9, 2, 2001, str. 146–152.
- Wolf Schmid: *Elemente der Narratologie*, Walter de Gruyter, Berlin, New York 2005.
- Franz K. Stanzel: *Die typische Erzählsituationen in Roman*, Braumüller, Wien, Stuttgart 1955.
- Franz K. Stanzel: *Teller Characters and Reflector Characters in Narrative Theory*, »Poetics Today«, 2/1981, br. 2, str. 5–15.
- Franz K. Stanzel: *Teorie vyprávění*, Odeon, Praha 1988.
- Meir Sternberg: *Omniscience in Narrative Construction: Old Challenges and New*, »Poetics Today«, 28/2007, br. 4, str. 683–794.
- Tzvetan Todorov: *Kategorie literárního vyprávění*. U: Petr Kylaoušek (ur.): *Znak, struktura, vyprávění*, Host, Brno 2002, str. 142–179.
- Tzvetan Todorov: *Poetika*. U: *Poetika prózy*, Triáda, Praha 2000, str. 7–94.
- Mark Turner: *Literární mysl*, Host, Brno 2005.

CITIRANI KNJIŽEVNI TEKSTOVI

Jan Balabán: *Prázdniny*, Host, Brno 1998, str. 66

Emil Hakl: *O létajících objektech*, Argo, Praha 2004.

Jiří Kratochvíl: *Brněnské povídky*, Druhé město, Brno 2007.

Jan Křesadlo: *Království české a jiné polokatolické povídky*, Votobia, Olomouc 1996.

Milan Kundera: *Směšné lásky*, Atlasnis, Brno 1991, str. 139.

Lubomír Martínek, *Olej do obně*, Paseka, Praha 2007.

Summary

WHAT DO THE NARRATORS KNOW?

In this paper the author provides arguments against the representatives of the communication theory of the narrative (Gérard Genette, Mieke Bal, Seymour Chatman etc.) who assume that the narrator is inherent to every narrative text. The author claims that the narrator is constituted only in those narrative texts that comprise distinctive subjectivizational characteristics. He also questions the assumption of the a priori accepted knowledge of the narrator *since it blurs* the differentiation of the narrative texts that function in different ways. The act of narration is, according to the author, primarily the act of formation of the fictional world, and not the act of its mediation. Mediation belongs only to the specific type of a narrative text. Also, the author does not consider the knowledge of the narrator to be his imperative attribute and claims that this characteristic is specific only for the type of the narrator who narrates »as if« he is acquainted with the story that he is telling. The assumption of the a priori knowledge of the narrator also blurs the differences *among* focalized narrative texts.